ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ

УДК

Букач М.М., Миколаївський державний гуманітарний університет ім. П. Могили

Букач Микола Миколайович – доктор педагогічних наук, професор, зав. кафедри соціальної роботи, педагогіки та психології МДГУ ім. П. Могили. Коло наукових інтересів – соціальна та музична педагогіка.

Етичні засади реформування освіти

У статті зроблена спроба довести важливість дотримання в суспільстві морально-етичних норм як одного з провідних принципів ефективного реформування освітньої системи.

In the item it was made an attempt to prove the importance of keeping moral and ethical standards in the society as one of the advanced principals of effective modernization of educational system.

Оскільки мораль виступає надзвичайно важливим елементом людської діяльності, сама діяльність людей у всій своїй різноманітності та специфічності не може не накладати відбиток на специфіку моральних відносин. Існують окремі види діяльності, в основі яких закладено надзвичайно високі моральні вимоги до людей, які професійно ними займаються. Насамперед, це стосується освітньої діяльності, де моральні якості фахівця набувають вирішального значення. Адже, як свого часу казав Дистервег, людина може віддати лише те, що у неї є. Отже, лише високоморальний викладач може виховувати високоморальну людину. Таким чином, слід зазначити, що етика є тим підґрунтям, на якому має будуватися освітня система, через призму якої мають вирішуватись проблеми подальшого розвитку освіти.

Швидкий темп економічних перетворень у світі став одним з основних принципів, який перед багатьма країнами світу поставив проблему вдосконалення своєї освіти. Тому не дивно, що провідні в економічному розумінні країни світу активно розпочали реформування своїх освітніх систем. Але аналіз проведених освітніх реформ показує як позитивні зрушення, так і прорахунки. Представниками ЮНЕСКО було проаналізовано наслідки 156 значних освітніх реформ, але лише 8% з них вважаються успішними, тоді як 75% не досягли поставленої мети. Ці результати вказують на серйозність і складність завдань, що стоять перед тими, хто починає реформу освітньої системи.

Позитивним прикладом, за результатами проведення освітніх реформ, можуть слугувати такі країни, як Японія, Південна Корея та Сінгапур, які за останні роки досягли значного прогресу у розвитку освітньої галузі і, як наслідок, вражаючих зрушень у соціально-економічному стані цих країн. Аналіз реформування освіти в цих країнах дозволив вченим окреслити низку тенденцій, які сприяли досягненню позитивного результату.

Однією з найважливіших тенденцій, яку відзначають науковці, є те, що в зазначених країнах зростання виробництва йшло

паралельно із розвитком освіти. Тут вже на початкових етапах реформування були неподільно пов'язані духовний розвиток людини і ефективність виробництва. Тобто не було поставлене завдання – спочатку розвивати економіку, а потім вже повернутися до виховання етичних основ у суспільстві. З самого початку в основу реформування була покладена ідея – економіка може ефективно розвиватися за умов, коли вона спирається на духовно розвинене суспільство, а етичний рівень суспільства зростає, коли воно є економічно захищеним. Щодо такого підходу, то ми маємо зауважити, що в реформуванні української освітньої системи спостерігається недостатня увага до питань морального виховання, акцент робиться на економічний розвиток та матеріальні важелі, тобто спостерігається випереджаючий розвиток матеріального боку культури над духовним.

Суттєвою умовою успішного реформування є чітка структурна побудова освітньої системи. І слід зазначити, що у цьому показнику наша система освіти відповідає міжнародній стандартній класифікації освіти (МСКО) і складається з наступних рівнів:

- дошкільне виховання;
- початкова освіта (1-4 класи);
- середня неповна освіта (5-9 класи);
- повна середня освіта (10-12 класи);
- післясередня не вища освіта (ПТУ, технікуми);
- вища освіта (інститути, університети, академії).

Але щоб ця структура ефективно запрацювала, потрібно виявити основні проблеми, які заважають плідно розвиватися виховному процесу на кожному рівні. Безумовно, в одній статті ми не зможемо підняти всі проблеми, але спробуємо окреслити їх, тому що зрозуміло, аби освітня реформа дала позитивні результати, потрібно прагнути до позитивних змін на кожному етапі із зазначених рівнів освітньої діяльності. Невдачі чи недоопрацювання на одному з рівнів призводять до погіршення загального результату.

Якщо поглянути на дошкільне виховання, то ми маємо констатувати низький відсоток охоплення дітей дошкільними закладами. Більшість дітей не відвідують дитячі садочки, а отже, з ними не проводиться систематична освітньо-виховна робота. За даними державного комітету статистики України, "відбувається подальше скорочення мережі закладів з 25 тисяч у 1990 до 15 тис. у 2002 р., відповідно зменшилася і кількість місць (з 2277 тис. до 1060). Із загальної кількості закладів 2,6 тисячі у минулому році з різних причин не працювали. Крім того, 5,6 тис. закладів працювали не повний рік внаслідок відсутності або нестачі коштів на утримання дошкільного закладу, палива, електроенергії, водопостачання тощо. Приміщення дошкільних закладів все частіше здаються в оренду іншим організаціям. Так, на кінець 2002 р. здавали площу в оренду більше тисячі або майже 7% дошкільних закладів" [3, с. 24]. (Як наслідок, до першого класу школи потрапляють діти різного рівня розвитку знань, творчих здібностей, вмінь та навичок. А це призводить до того, що на початковому етапі навчання в школі клас поділяється на три групи: перша, котра вміє читати, писати, рахувати, – це діти, з якими постійно займалися; друга, котра знає букви і цифри, може складати слова, – це діти, з котрими вдома займалися батьки, але без певної системи; і третя – котра не отримала у дошкільний період необхідних знань. І от, замість того, щоб продовжувати процес подальшого розвитку всіх дітей класу, вчитель починає процес вирівнювання та підтягування тих учнів, з якими не займалися у дошкільний період. На це витрачається час, зусилля, знижується загальний темп розвитку дітей. Це один із прикладів того, як нерозвиненість одного з рівнів освіти впливає на загальний результат.

Закони етики вимагають більш скрупульозного ставлення до організації навчання на кожному навчальному рівні, і, що найбільш важливо, по закінченні кожного рівня ми маємо отримувати як можна повну інформацію про розвиток дитини, щоб мати змогу коригувати виховний процес. Після закінчення кожного освітнього рівня у дитини та її батьків має бути вибір, у якому напрямі вдосконалюватися в подальшому. Це може бути художньо-етичний, фізичний, математичний та інші напрями, а можливо дитині необхідні спеціалізовані заклади для додаткового більш поглибленого розвитку мови, слуху тощо, адже лише за таких умов ми зможемо досягти високих освітніх результатів.

Сьогодні в Україні спостерігається тенденція збільшення кількості навчальних закладів, а також кількості учнів та студентів, охоплених освітніми процесами. Якщо подивитись на темпи зростання, то ми побачимо, що на початку XXI ст. кількість першокурсників значно перевищує весь контингент студентів вищих навчальних закладів, які навчалися у 1940 р. Такі швидкі темпи зростання, як правило, оцінюються позитивно, але якщо подивитися на процес з етичної точки зору, то ми побачимо і негативний бік цієї тенденції, а саме – незабезпеченість фінансовими ресурсами та неспроможність забезпечити навчальні заклади висококваліфікованими фахівцями. Але найбільш серйозні наслідки несе в собі

зменшення конкуренції між претендентами на навчання на наступному освітньому рівні, що негативно позначається на якості підготовки майбутніх фахівців, а отже, несумісне з морально-етичними підходами. Дослід-ження вчених з цього приводу свідчать, що під час переходу до обов'язкової середньої освіти у багатьох країнах знизилася якість шкільних атестатів стосовно попереднього періоду, коли у старшій середній школі навчалося лише кілька відсотків найбільш здібних учнів. Аналогічний процес відбувається і з вищою освітою там, де охоплення нею молоді наближається до позначки 50% [1, с. 60].

Таким чином, вже зараз наша освітня система стоїть перед проблемою, чи збільшувати показники охоплення населення вищою освітою й витрачати кошти, час, сили на кількісному напрямі, чи керуватися етичними міркуваннями, спрямованими на якість освіти, а отже, активніше розробляти і впроваджувати в життя новітні технології, спрямовані на виявлення та розвиток здібностей, залучення дітей до творчих процесів.

Потрібно надати молодій людині, вже після закінчення неповної середньої освіти, отримати можливість широкого вибору професій як у сфері обслуговування, так і на виробництві. Неможливість по закінченні неповної середньої школи реалізувати себе в професійній сфері є однією з причин того, що певна частина молоді, яка не бажає продовжувати освіту, вимушена йти до вищих навчальних закладів. З одного боку, ніби-то такі умови сприяють охопленню вищою освітою більше молоді, а з іншого – чи можна досягти значних зрушень через примус, чи отримаємо ми той ефект, на який сподіваємось? Можливо, доцільно звернути увагу на розвиток професійно-технічної освіти та надання молодій людині отримати висококваліфіковані робітничі професії та втілення молодої енергії на благо суспільства. Адже мережа професійних училищ може готувати кваліфікованих працівників як для сфери обслуговування, так і для виробництва. Наявність ефективної системи підготовки висококваліфікованих працівників є обов'язковою умовою економічного зростання держави. Але за останні роки число професійно-технічних навчальних закладів і чисельність студентів в них зменшилась за рахунок ліквідації або реорганізації закладів. Часто причиною занепаду закладу була слабка матеріальна база та кризовий стан галузі. Однак останніми роками все більш широкого попиту набувають робітничі професії. Якщо училище уклало угоду з підприємством чи фірмою, то має можливість готувати фахівців середньої кваліфікації з високим рівнем професійних вмінь та навичок. Зараз відчувається вже гостра нестача таких фахівців.

Сьогодні у світі зрозуміли, що майбутнє нації визначає інтелектуальний та творчий потенціал, тому основним завданням освітньої реформи є розвиток та виховання творчої особистості. Ми маємо усвідомлювати, що відсутність творчих особистостей, здатних йти на ризик, є великою перешкодою для розвитку суспільства. На жаль, сучасна освітня система, та й взагалі суспільна думка України, ще не в повній мірі готові до виховання та сприйняття творчої особистості. Адже ми у навчально-виховному процесі звертаємо основну увагу на засвоєння знань, дотримання гарної поведінки і водночас на практиці не звертаємо належної уваги на спонтанність, зацікавленість, самобутність, що сприяє розвитку уявлення та самостійного мислення, які є основою творчої особистості. Творчість – це створення чогось нового, незалежно від того, до сфери матеріального чи духовного це відноситься. Творчість – це здатність знаходити нові зв'язки між елементами, думати нестандартно. "В нашому навчально-виховному процесі недостатньо уваги приділяють розвитку емоційно-чуттєвої сфери. Ми все ще налаш-товані працювати в напрямку розвитку інтелекту й не бажаємо бачити той "басейн енергії", – як казав З. Фрейд, – який дає натхнен-ня й високі результати. Саме емоції і почуття є основною творчого процесу".

Творчість у більшості своїй пов'язана із незадоволенням: чи то незадоволення засобами відображення світу, чи то рівнем розвитку знань у тій чи іншій галузі, тобто ми бачимо тісний зв'язок творчості з емоційною сферою. Зв'язок творчості та незадоволення існуючим призводить до того, що діяльність таких людей сприймається як фактор, який порушує спокійну течію життя. Це стає причиною непорозумінь на виробництві. Адже простіше і спокійніше керувати людьми, які лише виконують накази й діють у певних рамках. Творча особистість не вписується у ці межі, тому створює додаткові незручності для певної категорії керівників. Тому ще одним завданням освітньої реформи має стати підготовка такого керівного складу, який би розумів користь для виробництва і суспільства творчих особистостей, міг знаходити таких людей і створювати умови для того, щоб максимально використати творчий потенціал.

У контексті висловленого слід зазначити, що з точки зору етики однією із головних цілей освітньої реформи має стати виявлення та розвиток у дітей найкращих їх здібностей та якостей і виховання на цій основі добропорядних громадян – людей, які здатні

нести відповідальність за якість своєї професійної діяльності, за свою поведінку, сім'ю та державу.

Експертний аналіз освітніх реформ в Японії, Південній Кореї, Сінгапурі та Тайвані показав, що однією з причин високої їх результативності є традиційне ставлення з повагою до освіти та досвідчених людей, педагогів, професорів, яке бере свій початок з часів Конфуція. Саме конфуціанство є тим підґрунтям, яке створює позитивний емоційний фон щодо освіти в цих країнах. Професія вчителя, згідно з досвідом суспільної думки, вважається тут однією із найпрестижніших. У Японії до вчителя звертаються "Сенсей", що означає шановний, той, хто стоїть вище, навчений життям. У Південній Кореї за престижністю статус професора залишив далеко позаду лікарів, бізнесменів, телевізійних зірок.

Якщо ми поглянемо на ставлення до вчителя в нашому суспільстві, то маємо констатувати на сьогодні низький його соціальний статус, і це є однією з головних етичних проблем нашої освіти і суспільства в цілому. Як результат такого ставлення, ми вже сьогодні відчуваємо гостру нестачу педагогічних кадрів у загальноосвітніх школах, спостерігаємо небажання молоді йти до педагогічних університетів, низький відсоток чоловіків, які присвятили себе педагогічній діяльності, збільшення кількості анекдотів та жартів відносно вчителів та професорів – все це вказує на рівень поваги в суспільстві до знань, а отже, престижності зазначених професій.

Якщо ми поглянемо на шкалу професійного престижу, підготовлену американськими соціологами за різні роки (1949, 1964, 1972, 1982), то бачимо стабільну престижність певних професій в американському суспільстві. "Юрист, лікар, викладач, вчений, банкір, льотчик, інженер незмінно отримували високі оцінки. Їх положення у шкалі змінювалося несуттєво: лікар у 1964 році стояв на другому місці, а у 1982 – на першому, міністр відповідно займав 10 та 11 місця. Зазвичай, верхню частину шкали престижності займають представники переважно фізичної малокваліфікованої роботи: водії, зварювальники, сантехніки, двірники" [2, с. 307].

Якщо б ми спробували створити українську шкалу професійного престижу, то професія вчителя зайняла місце десь у середині. Хоча розвиток суспільства і держави вимагає, щоб ця професія зайняла належне місце, а прибуток вчителів відповідав тій ґрунтовній освіті, яку вимагає виконання освітніх завдань, тим зусиллям, які людина доклала, аби мати право називатися "педагогом", "вчителем".

Позитивне ставлення суспільства до освітньої реформи та престижність педагогічної праці залежать від того, як в державі дотримуються проголошених морально-етичних норм. За прикладом знову звернемося до країн Східної Азії, освітнім системам котрих характерне прагнення надавати всім тим, хто вступає до університетів, рівні права. Тут робиться все, аби результати іспитів не залежали від фінансового стану сім'ї, а основним і єдиним критерієм були б особисті знання та здібності молодої людини. Такий егалітарний підхід пояснюється традиціями конфуціанства, які передбачають, що кожне нове покоління повинно доводити своє право належити до еліти. Іншими словами, при владі мають бути найкращі. Ось приклад дійсно етичного ставлення суспільства до освіти і освіти до своїх громадян.

Розбудова освіти на моральних закладах призводить до того, що в суспільстві цінуються лише якісні освітні послуги – вміння виявляти та розвивати здібності дитини, надання якісних знань та перетворення їх без суттєвих втрат у практичні вміння та навички. Ось чому в американських школах та університетах молодь негативно ставиться до такого явища, як списування. Адже американці звикли платити гроші за товар, а в навчанні такою категорією є якісні знання, а не оцінка. Розумна людина сама себе не стане ошукувати.

Якщо ми подивимося на цю проблему через призму етики в нашому суспільстві, то побачимо певні відмінності. У нас часто людина не розуміє глибини поняття "освітні послуги" і платить гроші за те, що вона вважає найважливішим – оцінку, яка не завжди є об'єктивною. В деяких навчальних закладах діють за принципом: "будь-яка ваша примха – за ваші гроші!" Хочете мати відмінні оцінки – будь ласка, батьки і діти задоволені, що мають гарні оцінки, працівники закладу задоволені гарними прибутками. Але коли така дитина потрапляє до навчального процесу, де навчальний процес проводиться на рівні державних стандартів, то виявляється, що рівень знань такої дитини суттєво відстає від однолітків. Отже, гроші були витрачені не за знання, вміння, навички, які вимагає життя, а за химерні уявлення.

Подібні явища, на жаль, трапляються і в роботі вищих навчальних закладів, коли батьки, які займають високі посади чи мають значні заощадження, використовують різноманітні важелі впливу на адміністрацію чи безпосередньо викладачів, аби примусити їх "поставити" дитині залік чи іспит. Таке явище можна характеризувати як "низька етична культура", причому в цьому випадку спостерігаються низький рівень етичної культури і неосвіченість, як з боку батьків, так і

з боку працівників вищого навчального закладу. Але, на відміну від батьків, такі дії з боку працівників не можна виправдовувати неосвіченістю – це професійний злочин, спрямований як проти особистості студента, так і проти держави. Аби пояснити нашу точку зору з цього приводу, звернемося до прикладу.

Одного разу у трамваї молодий чоловік запропонував мені за безцінь купити у нього магнітофон. Коли ми розговорилися, то з'ясувалося, що він син колишнього ректора одного з вузів. Свого часу "закінчив" медичний університет, оцінки йому ставили по дзвониках батька. По закінченні вузу батько влаштував сина лікарем у пологовий будинок. Нестача знань призвела до того, що з вини цього хлопця загинуло декілька немовлят, і щоб уникнути покарання, він змушений був піти з роботи. Батько на той час вже пішов з посади, і молода людина вимушена була піти працювати прибиральником, бо з такими знаннями і такою характеристикою у медичний заклад на роботу його не брали. І ось тепер він виносить з батьківського дому речі, щоб було за що випити. Цей приклад наведений нами тому, що тут дуже чітко простежуються дві моральні лінії:

по-перше, це нерозуміння значення знання та недотримання норм етики в освіті батьком. Безумовно, телефонуючи своїм колегам, щоб вони поставили незаслужені позитивні оцінки за іспити та заліки, він не бажав і не передбачав таких наслідків. Аморальність дій батька була в тому, що він не навчив сина працювати, а дарував йому оцінки і, як наслідок, замість того, щоб на старості мати опору для родини, отримав п'яницю, який все виносить з батьківського дому;

по-друге, непрофесійний підхід з боку керівництва і викладачів медичного університету, які оцінювали не знання студента, а соціальний статус батька, що стало причиною не лише загибелі немовлят, а й краху життя молодої людини. Це приклад аморального підходу до питань освіти з боку викладачів.

Наведений приклад вказує на нерозуміння певною частиною батьків і працівників навчальних закладів моральних основ освіти. Ці люди забули висловлювання видатного педагога К.Д. Ушинського, який у процесі педагогічної діяльності займався вихованням дітей різних верств населення, починаючи від царських і закінчуючи простолюдинами. Так от педагог прийшов до висновку: "Можливість праці і любов до неї – найкращий спадок, який може залишити своїм дітям і бідний, і багатий" [4]. І тут, на нашу думку, доречно навести ще одне висловлювання К.Д. Ушинського: "Чим багатша людина, тим освіта її має бути вищою, тому тим складніше для неї відшукати працю" [4]. Адже саме виховання має допомогти дитині відшукати такий вид праці, який б не лише задовольняв людину, але й приносив їй радість у житті.

Формування суспільної думки щодо освіти в значній мірі залежить від якості та об'єктивності оцінки цієї сфери діяльності, а це в свою чергу залежить від критеріїв, які визначають ефективність реформ. Щодо критеріїв оцінки освітянської галузі, то, мабуть, із етичної і професійної точки зору єдиним вірним і обов'язковим критерієм тут має бути якісний показник. Як будь-яке виробництво оцінюється якістю продукції, так і діяльність освітньої сфери має оцінюватися якістю отриманих знань, вмінь, навичок молодим поколінням, сформованістю їх моральних та естетичних якостей.

У сучасній освітянській галузі існують різні варіанти, аби максимально об'єктивно оцінити знання учнів та студентів, щоб зменшити вплив суб'єктивного людського фактора:

- це вже відоме тестування, коли комп'ютер перевіряє рівень знань. І хоча тут вплив людського фактора мінімальний, все ж таки форма оцінювання не дає змоги з'ясувати глибину засвоєного матеріалу;
- це відокремлення баз практик від університетів, як це робиться у Франції, коли студенти після закінчення теоретичного курсу йдуть майже на рік для проходження практики в спеціальні центри практичної підготовки. І лише після того, як отримають позитивну оцінку від незалежних експертів центру практичної підготовки, мають можливість складати теоретичні іспити і отримати диплом в університеті;
- це варіант, коли створюються рівні умови всім вступаючим до університетів і робиться все, аби результати іспитів не залежали від фінансового стану родини, а основним і єдиним критерієм були б особисті знання та здібності абітурієнта, тобто організовується загальнонаціональний іспит з основних предметів шкільної програми. Причому випускники всіх шкіл складають цей іспит одночасно і в спеціально обладнаних випробувальних пунктах. Завдання, які пропонуються школярам, однакові для всієї країни, їх передають по

Роки	1998	1999	2000	2001	2002
У % ВВП	4,4	3,6	4,2	4,7	5,4

Ефективність проведення освітньої реформи вимагає подальшого збільшення фінансування. Хоча тут слід також розуміти, що процес збільшення вкладання коштів у діючу систему освіти без розробки конкретних механізмів використання коштів не дасть відчутних результатів. У світовій практиці таких випадків більш ніж достатньо. Безумовно, складно розподіляти бюд-жет, коли з усіх боків необхідно прикривати "дірки", але якщо ми гарні господарі, то перш за все маємо дбати про дітей, своє майбутнє, а вже потім вирішувати

Література

1. Корсак К. Світ нового століття і його освіти // Віче. – 2002. – № 1. – С. 58-66.
2. Кравченко А.И. Социология. – М.: Академический проект, 2001. – 508 с.
3. Соціально-економічна захищеність населення України. – К.: Держкомстат України, 2003. – 147 с.
4. Ушинский К.Д. Труд в его психологическом и воспитательном значении // Избранные педагогические произведения. – М.: Просвещение, 1968. – С. 284-304.